

УДК 34.028:801.73

В. А. Кожухар

РІЗНОМАНІТТЯ СМИСЛІВ ПОНЯТТЯ «ВІДНОВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ»

Проблема юридичної відповідальності є однією з актуальних проблем сучасного правознавства як у теоретичному, так і в практичному сенсі, адже саме відповідальність та пов'язані з нею юридичні явища становлять вагомую частку правозастосовної діяльності. В останні роки простежується посилення уваги також до філософських та загальносоціальних аспектів відповідальності [1; 2].

Досліджуючи генезис поглядів та думок науковців з проблеми визначення поняття відповідальності у праві, можна констатувати відсутність єдиного концептуального підходу до вирішення зазначеної проблеми. На перший погляд, відсутність єдності у вирішенні цього питання серед правознавців обумовлюється здебільшого традицією правової школи, обраним підходом або ж методом дослідження чи загалом сукупністю зазначених факторів. Однак, вбачається, що зріз проблеми є набагато глибшим і обумовлений не тільки і не стільки усталеним «набором інструментів», яким користується дослідник, або сукупністю зовнішніх факторів, скільки безпосередньо свідомістю дослідника, а саме тим, як він пізнає та інтерпретує досліджуване явище, «пропустивши» його крізь призму власної свідомості, — в логіці пізнання.

Виходячи із вказаних посилань, можна констатувати, що однією з рушійних сил у наближенні до вирішення проблеми поняття відповідальності в юриспруденції на теоретичному та філософсько-правовому рівні може стати юридична герменевтика — науковий напрям, пов'язаний з тлумаченням текстів і збагненням їх смислів. Принципи сучасної юридичної герменевтики як онтології пізнання правового буття надають можливість більш глибоко зрозуміти ту чи іншу проблему в науці права [2].

Проаналізувавши існуючі підходи щодо визначення поняття юридичної відповідальності, їх можна згрупувати на такі, що:

- пов'язують розуміння юридичної відповідальності з державним примусом у формі покарання (М. Д. Шаргородський, О. С. Йоффе, Л. С. Явич, П. М. Рабінович);
- пов'язують юридичну відповідальність із застосуванням санкції з негативними для правопорушника наслідками (А. Олійник, Ю. С. Шемшученко);
- визначають юридичну відповідальність як правове явище, що реалізується в межах особливих, охоронних правовідносин (С. С. Алексєєв, Я. М. Брайнін, В. І. Курляндський, А. А. Піонтковський);
- розглядають юридичну відповідальність як явище позитивне, що передбачає свідоме, відповідальне ставлення індивідів до своїх вчинків, способу життя (М. І. Матузов, П. О. Небдайло, Т. О. Слободніков, В. С. Слободніков, В. С. Марков);
- розглядають юридичну відповідальність як юридичний обов'язок дотри-

мання та виконання вимог, передбачених нормою права, що реалізується через правомірну поведінку суб'єктів, схвалювану або заохочувану з боку держави, він трансформується на обов'язок правопорушника перетерпіти осуд, обмеження прав матеріального або особистого характеру (Д. А. Липинський).

Увесь спектр ідей стосовно видів юридичної відповідальності можна умовно розподілити на традиційні та інноваційні.

Традиційні ідеї обґрунтовують можливість класифікувати юридичну відповідальність: за суб'єктами (індивідуальна, колективна); за органами, які притягають до відповідальності (судова, адміністративна); за галузевою належністю (кримінальна, цивільно-правова, адміністративна, дисциплінарно-правова, матеріальна, процесуальна та ін.), за наслідками (позитивна, негативна), в залежності від часу реалізації (ретроспективна, перспективна) [4, 8].

Розвиток суспільних відносин та об'єктивна необхідність у розширенні сфери правового регулювання обумовлюють формування інноваційних ідей, які обґрунтовують появу нових підходів до відповідальності та нових видів відповідальності. У межах однієї з інноваційних ідей відбувається процес становлення парадигми відновної відповідальності. Цей процес супроводжується виробленням понятійно-категоріального апарату, який є невід'ємною складовою будь-якої теоретичної системи і який надає такій системі певні форми, однією з яких є і текстуальна форма.

Центральним у загальній структурі категоріального апарату парадигми відновної відповідальності є визначення поняття «відновна відповідальність», що спонукує до детального, із застосування прийомів герменевтики, інтерпретаційного аналізу цього терміна.

Цікавим є той факт, що поняття (не становить винятку і поняття «відновна відповідальність») одночасно є як відправним пунктом для ідей, роздумів, внутрішніх суперечок дослідника, так і бажаним результатом його логічних побудов, міркувань, процесу мислення. Тобто мається на увазі те, що дослідник, формуючи уявлення про певну правову теорію («передрозуміння»), намагається надати визначення тому чи іншому правовому явищу, формулює його як поняття, і в процесі дослідження, пізнання він «приходить» до цього ж правового явища, його поняття, але на більш високому рівні, на наступному «витку спіралі пізнання». Таке поняття має вже більшу «вагу» та знаходиться на наступному етапі розвитку — є новим знанням. Однак це не означає, що надання визначення тому чи іншому правовому явищу, вироблення його поняття є кінцевою ціллю. Діалектичний розвиток поняття як ідеальної моделі правового явища дозволяє досліднику пізнати логіку самого правового явища і в процесі руху за логікою такого предмета, долаючи перепони, розв'язуючи логічні вузли, «відкривати» нове знання.

Іншими словами, спочатку перед дослідником постає чуттєво-емоційний образ будь-якого явища, в тому числі і правового, яке існує в межах буття і потребує визначення. В процесі більш детального вивчення даного явища виробляється його поняття, але вже не як чуттєво-емоційного образу, а як раціональної моделі. Таке поняття є квінтесенцією явища; вказуючи на особливості, специфіку

та окремі риси досліджуваного явища, поняття «розгортає» його перед дослідником, відкриває нове знання про таке явище.

Надавши визначення тому чи іншому правовому явищу, закріпивши його у текстуальній формі, можливо, навіть на рівні нормативно-правового акта, постає інша проблема — проблема розуміння, інтерпретації та належного застосування виробленого за допомогою визначеного поняття знання, з боку правозастосовників та осіб, які опинилися в «орбіті» інтерпретованого явища, на цьому етапі уже вираженого на рівні правового поняття. Тобто виникає проблема правильного розуміння поняття правового явища як ідеальної моделі, що вироблена дослідником, правозастосовником та іншими особами в кожній конкретній правовій ситуації, наприклад при вирішенні конкретного правового конфлікту. Ключ вирішення зазначеної проблеми криється саме в площині герменевтичного підходу.

Поняття «відновна відповідальність» як таке, що знаходиться на стадії свого становлення, наукового оформлення та формування практики застосування, піддається різного роду трактуванням та інтерпретації, які вкладають у це поняття свій особливий смисл. Це пов'язано із тим, що будь-який акт інтерпретації є певного роду актом співтворчості та співавторства. Зміст інтерпретованого, синтезуючись із змістом, що його вкладає інтерпретатор, видає як результат смислове корегування, а іноді і зміну смислу інтерпретованого, при цьому інтерпретатор розуміє дане поняття саме в такому зміненому, але прийнятному для себе значенні.

Процес з'ясування поняття «відновна відповідальність» особою інтерпретатора-правозастосовника, його сприйняття цього поняття та вироблення власної позиції щодо можливості його застосування є одним із конститутивних факторів у процесі формування поняття «відновної відповідальності» в кожному конкретному випадку правозастосовної практики.

Не менш важливим є також розуміння того, що власне ставлення до поняття «відновна відповідальність» мають і особи, які опинилися в «орбіті» цього поняття, а також особи, які саме підпадають під вплив такої відповідальності, особи через яких вона реалізується (сторони правового конфлікту як конкретної соціальної ситуації, конкретного суспільного правовідношення). І кожна зі сторін, в кожному конкретному випадку, має власне розуміння того, що таке «відновна відповідальність» і як вона повинна бути реалізована, і як вона має вплинути на кожного із учасників правового конфлікту.

Таке різноманіття смислів поняття «відновна відповідальність» зумовлюється тим, що недостатньо надати визначення правового явища як ідеальної моделі, а потім правову реальність розглядати як прояв цього визначення у конкретних випадках. Знання про правові явища та правове мислення має глибоко герменевтичний характер, воно постійно примножується за допомогою проявів конкретних одиничних випадків. Будь-яке поняття, що відображає те чи інше правове явище, в процесі звернення до нього підлягає творчій конкретизації, що викликає серед науковців продуктивні дискусії, породжує варіації інтерпретацій та смислів такого поняття.

Література

1. Василевська Т. Е. Відповідальність як духовно-моральнісний вимір особистості : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.07 — «Етика» / Т. Е. Василевська. — К., 1996. — 20 с.
2. Осокіпа Ю. С. Відповідальність соціального суб'єкта: філософський аналіз : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 — «Соціальна філософія та філософія історії» / Ю. С. Осокіпа. — К., 2007. — 17 с.
3. Гафаров Х. С. Герменевтика как попытка примирения естественнонаучного и гуманитарного знания [Электронный ресурс] / Х. С. Гафаров. — Режим доступа : <http://www.odc.bsu.by>.
4. Басів К. В. Юридична відповідальність: природа, форми реалізації та права людини : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 — «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / К. В. Басів. — К., 2006. — 19 с.

Анотація

Кожухар В. А. Різноманіття смислів поняття «відновна відповідальність». — Стаття.

У статті подається характеристика поняття «відновна відповідальність» з позицій герменевтичного підходу. Робиться висновок про різноманіття трактувань цього терміна, що обумовлене багатозначністю поняття.

Ключові слова: герменевтичний підход, юридична відповідальність, відновна відповідальність.

Summary

Kozhuhar V. A. Variety of senses of concept «restorative responsibility». — Article.

Description of concept «restorative responsibility» is given in the article from positions of hermeneutical approach. Drawn conclusion about the variety of interpretations of this term, that the conditioned by a significance of the concept.

Keywords: hermeneutical approach, legal responsibility, restorative responsibility.

УДК 340.15(477):801.73

Ю. П. Лобода

ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПІДХІД

Сучасний етап розвитку вітчизняної правової науки характеризується посиленням уваги до правового надбання, залишеного попередніми поколіннями. Ця проблема розглядається у контексті дослідження таких явищ, як правові традиції, правова спадщина.

Наявність різних (аж до полярних) підходів до проблеми правових традицій українського народу робить підставним герменевтичний аналіз сформульованих до нас положень.

Метою статті є визначення герменевтичного підходу як одного із засобів пошуку вітчизняної правової традиції.

Проблема застосування герменевтичного підходу чи підходів у вітчизняній правовій науці розглядалася М. В. Костицьким, П. М. Рабіновичем, Ю. М. Оборотовим, С. І. Максимовим, А. А. Козловським, В. С. Бігуном, Т. І. Дудаш та іншими вченими. Ми спробуємо застосувати герменевтичний підхід з метою